

[...] via tekinthető különálló régióknak, de Nyugat-Európa részének is, hogy csak egy kézenfekvő példát mondjak. Filozófiai síkon ez nyilvánvalóan elfogadhatatlan. Csakhogy a történeti fejlődés sokkal bonyolultabb, hogyszem szigorú filozófiai kategóriákkal egyértelműen meg lehetne magyarázni.

Lehet, hogy a hozzászólók közül sokan a régió elhatárolásában hajlandók egyetérteni (nyilván nem lényegtelen különbségekkel a határokat illetően), csak az elnevezésben nem. Számomra azonban Közép-Európa mindenképpen ezt a bizonyos Közép-Kelet- (vagy Nyugat-Kelet-)Európát jelenti, és nem a németközppontút.

Az elmondottakból talán világos, hogy *Közép-Európa egyszerre történeti valóság is, meg ideológiai konstrukció is*. Tudom, hogy ez filozófiai szempontból talán nonszensz. De nem vagyok filozófus.

Nem hiszem, hogy a jövőben elképzelhető *egy sajátos közép-európai modell* kialakulása. Ez a modell ugyanis *majdnem ezer éve már létezik*, és valamilyen formában működik is. Hogy többnyire rosszul, az talán nem csupán ezen a régió múlt.

2. Összeurópai egységet, a mai világ láttán, *legfeljebb kulturális téren* tudok elképzelni, azt is nehezen. *A Szovjetunió Európa szerves része*, ezt senki sem tagadhatja. Ugyanakkor nemcsak európai, hanem eurázsiai hatalom is. Nem hiszem, hogy bármely szovjet vezető beleegyezne abba, hogy eur politikailag egyesült Európa részévé tegye a Szovjetuniót. A mai hatalmi megosztottság mellett az is elképzelhetetlen, hogy a Varsói Szerződés egyéb tagállamai erre hajlandók lennének. Ma úgy tűnik, ennek a kettősségnek a felszámolása csak egy olyan világkatasztrófa elméleti következménye lehet, amelynek gyakorlati következménye viszont csak az lehetne, hogy az európai egység európaiak, vagyis emberek nélkül jönne létre. Ez a perspektíva ma sajnos nem lehetetlen, de be kell vallanom, nem tud túlságosan lelkesíteni.

3. Lehet, hogy nagyon kormánypárti vagyok, de a mai paraméterekben gondolkodva csak a kormány által is szorgalmazott Nyugat és Kelet közti közvetítés stratégiáját látom reálisnak. De hangsúlyozom: a történész nem futurológus.

Eörsi István (író)

1. Közép-Európa – melyet én inkább Közép-Kelet-Európának neveznék (mert kollégámtól, Milan Kunderától eltérően nem érzem diffamálónak a „kelet” szót), nem ideológiai, hanem *történelmi konstrukció*. *A második világháború utáni nagyhatalmi osztozkodás folyamánaképpen jött létre*. A szovjet érdekszférába utalt országokat, továbbá Jugoszláviát, ezt a semleges kommunista pártállamot soroljuk ide. Albániát azért nem említem meg, mert elszigeteltsége folytán alig tudok róla valamit. Közép-Kelet-Európa nem földrajzi fogalom. Ausztria és Nyugat-Németország természetesen Nyugat-Európa része, Csehszlovákia és Kelet-Németország a mi térségünkhöz tartozik. (Ezen az sem változtatna, hogy ha – egy általános európai rendezés keretein belül – a két német állam egyesülne, Kelet-Németország egy éles konfliktusokban gazdag folyamat eredményeképpen „átköltözne” Kelet-Közép-Európából Nyugat-Európába.)

Térségünk számára *egy sajátos modell* nem csak kívánatos, sőt szükséges is. *Bármiként vélekedünk az országainkban 1945 óta végbement gazdasági és társadalmi fejlődésről, a jövőben sem tehetünk úgy, mintha ez nem következett volna be*. A tulajdonviszonyokban, a társadalmi együttélés normáiban, és az emberek tudatában végbement változások akkor is lehetetlenné tennék a nyugat-európai liberális ideológiájú társadalmak gazdasági rendjének, a kapitalizmusnak rendeleti úton történő bevezetését, ha ez a rend alkalmasnak bizonyult volna az emberiség nagy problémáinak a megoldására. Másrészt a „*valóban létező szocializmus*” – a politikai és morális megfontolásoktól, sőt még attól is teljesen függetlenül, hogy valóban létezik ugyan, de egyáltalán nem szocialista – *egyszerűen életképtelen*. A közép-kelet-európai modellnek gazdaságilag piacra orientáltak kell lennie, de a tulajdonviszonyok sokféleségének biztosításával lehetőséget kell teremteni arra, hogy az állami tulajdonba vett termelőerők jelentős része ne magán-, hanem társadalmi tulajdonba menjen át, a társadalmi tulajdonba vett termelőegységeknek esélyt kell kapniuk arra, hogy bebizonyíthassák életképességüket. Ennek politikai folyamánya a jelenlegi etatizmus radikális felszámolása lenne; másrészt a társadalmi élet valódi társadalmisítása – a többpártrendszernek és a társadalmi önszerveződés egyéb (érdekkép-

viseleti, öngazgatási) formáinak egyidejű jelenléte – gondoskodhatna a polgári demokráciák számos formális elemének háttérbe szorításáról.

2. Az összeurópai egység egyik előfeltétele a **katonai tömbök megszűnése**. Komolyan még csak beszélni sem lehet erről az egységről addig, míg valóra nem válik az 1956. október 23-án skandált jelszó, miszerint „minden ország katonája menjen saját hazájába”. Tekintettel a gazdasági érdekellentétekre, a nacionalista indulatokra, továbbá a rendkívüli fejlődésbeli különbségekre, azt is elképzelhetetlennek tartom, hogy a kilencvenes évek elejére közös Nyugat-Európa alakuljon ki. Ami pedig Gorbacsov „közös európai házázat” illéti, abból – mint ezt valahol olvastam – csak egyetlen fal épült meg eddig: a berlini.

Ha megszűnnének a katonai tömbök, és *ha* megszűnne Közép-Kelet-Európában a pártállam rémképződménye, és *ha* ugyanez a folyamat lezajlana a Szovjetunióban is, akkor *egy távolabbi fejlődés eredményeképpen létrejöhetne valamiféle európai egység, melyben azonban a Szovjetunió európai részének is helyet kellene kapnia.* (Oroszország kiutasítása Európából veszélyes, mi több: nevetséges törekvés.) Közép-Kelet-Európa, fentebb vázolt sajátos modelljével, beilleszkedhetne a három *ha* – mondhatnám így is: *hahaha* – megvalósulása folytán kialakuló európai egységbe. Amennyiben képes volna arra, hogy történelmét, antietatista irányba mutató tapasztalatait termékenyen dolgozza fel, számos vonatkozásban még követendő példákkal is szolgálhatna Európa egyéb részeinek.

3. Meg kell különböztetni egymástól a „követendő” és a „követhető” stratégiákat. A *követendő* stratégia a szép elgondolások gyűjteménye: meg kell törni a pártállam monolit struktúráját, be kell vezetni a többpártrendszeres parlamenti demokráciát, melynek formális elemeit a lakosság érdekképviselői és öngazgatási szerveinek törvényesen szabályozott hatalmával kellene kiküszöbölni. (Az '56-os munkástanácsok kétházás parlamenti elképzelése sem idegen tőlem – eme elképzelés szerint a Felsőház, az úgynevezett „Termelői tanácsa” a lakosság életkörülményeit és létfeltételeit döntően befolyásoló kérdésekben legalábbis vétőjoggal rendelkezhetne.) Külpolitikában a semlegesség a cél, de minthogy ez csak a katonai tömbök kölcsönös felszámolásának távlatában realizálható, a Varsói Szerződéshez fűződő kötöttségek lazítására törekednék, és egész Európában azokkal a törekvésekkel és erővel vállalnék szolidaritást, amelyek a tömbök gyöngítését és felbomlasztását célozzák. A többi közép-kelet-európai országgal a lehető legszorosabb kapcsolatokra törekednék, feltéve, hogy ezekben az országokban is végbemennek az imígy (álmatagon) vázolt folyamatok. (Még egy laza államszövetség lehetőségét sem zárnám ki, már csak azért sem, mert a kisebbségi problémák nagyobb távlatban csak így oldhatók meg.) Távolabbi jövőben térségünk mint egység közeledhetne az integrálódó Nyugat-Európa-hoz, és még távolabbi jövőben feldereng az egységes Európa lehetősége.

Ez volna a követendő stratégia iránya. Hogy mi *követhető* ebből? Minthogy a kommunista világszisztemben egyetlen kommunista politikus akadt, aki hajlandó lett volna a hatalom megosztására, sőt még a hatalom elvesztésének kockázatát is vállalta volna, és ezt az egyet is felakasztották, úgy vélem, még a növekvő gazdasági nyomás és az államrezon sürgetései sem fogják a mai pártállam irányítóit rábírní arra, hogy amikor eljön a *Hic Rhodus, hic salta* ideje, áldásukat adják a pluralista fejlődésre. *Így aztán a követendő stratégia nem követhető.* Hosszú kötélhúzásra, előre és hátra haladó lépésekre és típegésekre számíthatunk jó esetben (rossz esetben sztálinista puccsra), és ebben a ráncváró történelmi korszakban a követhető stratégiát az óráról órára változó taktikai megfontolások figyelembevételével kell meghatározni. Ennek iránya optimális esetben: a követendő stratégia.

Szalai Pál (közíró)

1. A „Közép-Európa”, „Közép-Kelet-Európa” fogalmak a nyolcvanas években terjedtek el a magyar politikai és történelmi publicisztikában. (Már-már nehéz türelemmel hallgatni a kissé szórászhasogató vitákat, hogy Magyarország tulajdonképpen melyikbe is tartozik.) Nálunk a „Közép-Európa” szó bizonyos sznobisztikus jelleggel bír. Amióta társadalmunk tudomásul vette, hogy „extra Hungariam est vita”, amióta rájött, hogy Nyugat-Európában nem csupán „elidegenedés”, gengszterizmus, sztriptízbár stb. van (ahogy azt kb. 25 éven át vélte), hanem igenis demokrácia van, jólét és elviselhető emberi relációk, menekül „Kelet-Európa” fogalma elől (bár pontosan maga sem tudja: miért). Mindezt meg lehet, meg kell érteni. Mikor még Magyarországon államvallás volt a „legvidámabb barakk”-hoz címzett

[...]